MUSTAQILLIK YILLARIDA O‘ZBEKISTONDA INSON HUQUQLARINI HIMOYA QILISH TIZIMINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI

Turon universiteti Andijon filiali
Tarix Magistr 2- bosqich talabasi
Sodiqov Elyorbek
sodiqovelyorjon2@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada 1991–2024-yillarda O‘zbekistonda inson huquqlarini himoya qilish tizimining shakllanishi tarixiy-huquqiy va institutsional yondashuvlar asosida tadqiq etiladi. Konstitutsiyaviy kafolatlar, parlament nazorati, milliy institutlar, sud himoyasi va xalqaro monitoring o‘rtasidagi aloqalar o‘rganildi. O‘zbek, rus va ingliz tillaridagi birlamchi huquqiy hujjatlar hamda xalqaro tashkilotlar materiallari qiyoslandi. Tadqiqot natijasida rivojlanishning to‘rt bosqichi ajratildi; qonuniy kafolatning mavjudligi bilan huquqning amalda tiklanishi alohida baholanishi zarurligi asoslandi. Ombudsman va Milliy markazning vakolatlari bir-biridan farqlanishi, mehnat huquqlari sohasidagi o‘lchanadigan natijalar esa barcha huquqlar holatiga umumlashtirilmasligi ko‘rsatildi. Samaradorlikni baholashda murojaatlar sonidan tashqari qarorlar ijrosi, kompensatsiya, mustaqil monitoring va takroriy buzilish ko‘rsatkichlaridan foydalanish taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: inson huquqlari, mustaqillik, Konstitutsiya, Ombudsman, Milliy markaz, sud himoyasi, xalqaro majburiyatlar, monitoring.

Аннотация. В статье исследуется формирование системы защиты прав человека в Узбекистане в 1991–2024 гг. На основе историко-правового и институционального анализа сопоставлены конституционные гарантии, парламентский контроль, национальные институты, судебная защита и

международный мониторинг. Использованы первичные источники на узбекском, русском и английском языках. Выделены четыре этапа развития. Обоснована необходимость различать принятие правовых норм и фактическое восстановление нарушенных прав. Предложено оценивать результативность через исполнение решений, возмещение вреда, независимый мониторинг и предотвращение повторных нарушений.

Ключевые слова: права человека, независимость, Конституция, Омбудсман, Национальный центр, судебная защита, международные обязательства.

Abstract. This article examines the formation and development of Uzbekistan's human rights protection system from 1991 to 2024. Historical legal and institutional analysis is applied to primary sources published in Uzbek, Russian and English. The study distinguishes four stages and examines the interaction between constitutional guarantees, parliamentary oversight, national institutions, judicial remedies and international monitoring. It differentiates legal reform from the actual restoration of rights and avoids extrapolating sector-specific achievements to the entire human rights situation. Effectiveness should be assessed through implementation of decisions, compensation, independent monitoring and prevention of recurring violations.

Keywords: human rights, independence, Constitution, Ombudsman, National Centre, judicial protection, international obligations.

KIRISH

O‘zbekistonda mustaqillikdan keyin inson huquqlarini himoya qilish tizimi milliy davlatchilik va yangi huquqiy tartibning shakllanishi bilan birga rivojlandi. 1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan Konstitutsiya huquqiy tenglik, shaxs erkinligi va sud himoyasining asosiy kafolatlarini belgiladi [1]. Keyingi davrda parlament vakili,

maxsus muvofiqlashtiruvchi markaz, sud nazorati va xalqaro hisobot mexanizmlari shakllandi. Shunga qaramay, institutning tashkil etilishi huquq buzilishi bartaraf etilganini anglatmaydi. Tarixiy tahlilning vazifasi hujjatlar ketma-ketligini sanash bilan cheklanmasdan, fuqaroga qaysi himoya vositasi qachon va qanday tartibda ochilganini aniqlashdan iborat.

Mavzuning ilmiy muammosi huquqning e'tirof etilishi, uni himoya qiluvchi vakolatning yaratilishi va buzilgan huquqning real tiklanishi o'rtasidagi nisbatdir. Rasmiy hujjatlar islohotning maqsadi va tashkiliy natijasini ko'rsatadi. Xalqaro monitoring esa shu kafolatlarning amalda ishlashi yuzasidan qo'shimcha savollar qo'yadi. Masalan, BMT Inson huquqlari qo'mitasining 2020-yilgi yakuniy mulohazalari ayrim islohotlarni ijobiy baholash bilan birga sud mustaqilligi va protsessual kafolatlar bo'yicha tashvishlarni bildirgan [10]. Bu ikki turdagi dalil bir-birini inkor qiluvchi tayyor hukm emas, balki alohida tekshiriladigan ma'lumotdir.

Tadqiqotning maqsadi mustaqillik yillarida shakllangan himoya mexanizmlarini davrlashtirish, ularning funksional aloqalarini tushuntirish va samaradorlik mezonlarini aniqlashdir. Asosiy savollar quyidagicha: huquqlarni kafolatlashdan ularni tiklashga o'tishda qaysi institutsional o'zgarishlar sodir bo'ldi; sud va suddan tashqari himoya vositalari qanday farqlanadi; xalqaro monitoring milliy islohotlar bilan qanday bog'lanadi? Maqolaning tahliliy hissasi himoya tizimini "norma — vakolat — murojaat — qaror — ijro" zanjiri orqali baholash va rivojlanish bosqichlarini aynan shu aloqadagi o'zgarishlar asosida ajratishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqotning xronologik chegarasi 1991–2024-yillardir. Yakuniy chegara 2023-yilgi konstitutsiyaviy yangilanish va 2024-yilda Ombudsman haqidagi yangi qonunning qabul qilinishini bir tahlil doirasida ko'rish imkonini beradi. Normativ manbalardan tarixiy davrga tegishli tahrir mazmunini aniqlash uchun foydalanildi; keyingi o'zgartirishlar oldingi davrga tatbiq etilmadi. Manbalarni tanlashda

tashkilotning rasmiyligi, hujjat rekvizitlari, ochiq tekshirish imkoniyati va tadqiqot savoliga aloqadorlik mezonlari qo‘llanildi. BMT Qiynoqlarga qarshi qo‘mitasining rus tilidagi yakuniy mulohazalari ham tahlilga kiritildi [18].

Manbalar uch guruhga ajratildi. Birinchi guruhga Konstitutsiyaning dastlabki va yangi tahrirlari, qonunlar hamda Prezident farmonlari kiradi [1; 4–9; 12; 14]. Ikkinchi guruhni Ombudsmanning institutsional tarixga oid axboroti va Milliy markazni tuzish hujjati tashkil etadi [3; 4]. Uchinchi guruh BMT shartnomalar depozitariysi, Inson huquqlari qo‘mitasi, BMTning O‘zbekistondagi vakolatxonasi va Xalqaro mehnat tashkiloti materiallaridan iborat [2; 10; 11; 13; 15]. O‘zbek va rus tilidagi rasmiy matnlar ingliz tilidagi xalqaro baholashlar bilan qiyoslandi. Bir hujjatning tarjimalari mustaqil tasdiqlovchi ikki manba sifatida hisoblanmadi.

Tarixiy-huquqiy metod huquqiy kafolatlarning paydo bo‘lishi va o‘zgarishini kuzatishda, institutsional tahlil tashkilotlarning vazifalarini ajratishda qo‘llandi. Qiyosiy tahlilda milliy hujjatlardagi maqsadlar xalqaro monitoring xulosalari bilan solishtirildi. Manbashunoslik tanqidi orqali rasmiy o‘zini baholash, tashqi ekspert bahosi va empirik monitoring natijasi farqlandi. Statistik ko‘rsatkichlar faqat tegishli kuzatuv davri hamda qamrovi bilan talqin etildi. Tadqiqotda intervyu, so‘rovnoma yoki sud ishlarining reprezentativ tanlanmasi o‘tkazilmagan; shu sababli sababiy bog‘lanish va barcha hududlardagi amaliy holat haqida qat’iy xulosa chiqarilmadi.

NATIJALAR

1991–1996-yillarni dastlabki konstitutsiyaviy va institutsional shakllanish bosqichi sifatida ajratish mumkin. Konstitutsiyaning 1992-yilgi tahririda inson, uning hayoti va erkinligi oliy qadriyat sifatida belgilandi; 44-moddada sudga murojaat qilish kafolati mustahkamlandi [1, 13 va 44-moddalar]. Buning tarixiy ahamiyati huquqiy himoyaning umumiy asosini mustaqil davlatning oliy yuridik kuchga ega hujjatida belgilash bilan bog‘liq. Biroq konstitutsiyaviy norma

murojaatning protsessual tartibi, vakolatli sud va qaror ijrosini o‘z-o‘zidan to‘liq belgilab bermaydi. Keyingi qonunchilik shu oraliqni to‘ldirishga qaratildi.

Xalqaro majburiyatlar milliy himoyaning tashqi huquqiy mezonini yaratdi. BMT depozitariysi O‘zbekistonning Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro paktga qo‘shilishini 1995-yil 28-sentabr sanasi bilan qayd etadi [2]. Bu sanani milliy parlamentning qarori yoki paktning xalqaro kuchga kirish sanasi bilan aralashtirmaslik lozim. Depozit qilish davlatning xalqaro shartnomaviy munosabatdagi maqomini ko‘rsatadi. Pakt doirasidagi hisobot va qo‘mita tavsiyalari qonunchilikni tashqi standart bilan qiyoslash imkonini berdi. Shu tariqa huquqlarni himoya qilish milliy organlarning ichki faoliyati bilan cheklanmaydigan jarayonga aylandi.

Oliy Majlisning Inson huquqlari bo‘yicha vakili instituti 1995-yil 23-fevralda joriy etildi [3]. 1996-yil 31-oktabrdagi PF-1611-son farmon bilan Inson huquqlari bo‘yicha Milliy markaz tuzildi [4]. Ularning bir davrda vujudga kelishi bir xil vazifani bajarishini anglatmaydi. Ombudsman parlament nazorati va murojaatlar orqali huquq buzilishiga munosabat bildiradi. Milliy markaz esa davlat siyosatini tahlil qilish, idoralararo muvofiqlashtirish, ma’ruzalar tayyorlash va huquqiy ta’lim bilan shug‘ullanish uchun tashkil etildi. Mazkur funksional farq tizimning qaysi bo‘g‘ini natija uchun mas’ul ekanini aniqlashda muhimdir.

1997–2016-yillar huquqiy tartib-taomillarni rivojlantirish bosqichi sifatida baholandi. Uning muhim yo‘nalishi davlatning jinoiy ta’qib vakolatiga huquqiy chegaralar qo‘yish edi. 2005-yil 1-avgustdagi PF-3641-son farmon o‘lim jazosini 2008-yil 1-yanvardan bekor qilishni belgiladi [5]. Qaror qabul qilingan sana bilan jazoning bekor bo‘lishi sanasi orasidagi farq huquqiy islohotning tayyorgarlik davrini ko‘rsatadi. Bu o‘zgarish yashash huquqini himoya qilishda aniq normativ natija bo‘ldi. Ayni vaqtda o‘lim jazosining tugatilishi boshqa jazolarni ijro etish sharoitlari yoki tergov amaliyotining avtomatik yaxshilanishini isbotlamaydi.

2007-yil 11-iyuldagi O‘RQ-100-son qonun qamoqqa olishga sanksiya berish huquqini sudlarga o‘tkazish bilan bog‘liq protsessual o‘zgartirishlarni belgiladi [6]. Bu mexanizm shaxs erkinligiga aralashishni tergov manfaatidan alohida sud tekshiruviga qo‘yishga xizmat qiladi. Uning amaliy kuchi sudyaning mustaqilligi, himoyachi ishtiroki va qamoq zaruratini asoslash talabiga bog‘liq. Demak, sud nazoratining qonunda mavjudligi bilan uning har bir ishda mazmunan amalga oshirilishi ikki xil baholash predmetidir. Himoyaning natijasini faqat sanksiya berilgan ishlar soni bilan emas, protsessual e’tirozlar qanday tekshirilgani bilan ham o‘lchash zarur.

2017–2022-yillarda sud tizimini qayta tashkil etish va strategik muvofiqlashtirish tezlashdi. 2017-yil 21-fevraldagi PF-4966-son farmon sud tuzilmasidagi o‘zgarishlar, jumladan ma’muriy sudlarni tashkil etish uchun huquqiy asos bo‘ldi [7]. Ma’muriy adliyaning alohida ahamiyati davlat organi bilan fuqaro o‘rtasidagi ommaviy-huquqiy nizoni ixtisoslashgan tartibda ko‘rish imkoniyatidir. Bunday nizoda fuqaro ma’muriy resursga ega organ bilan bahslashadi. Shu sababli sudga murojaat qilish imkoniyati dalillarni olish, huquqiy yordam va qarorni ijro ettirish bilan birga baholangandagina himoyaning haqiqiy mazmuni ko‘rinadi.

2021-yil 27-apreldagi O‘RQ-687-son Konstitutsiyaviy qonun fuqarolar va yuridik shaxslarning muayyan ishda qo‘llangan qonun yuzasidan konstitutsiyaviy shikoyat qilish mexanizmini belgiladi [8]. Bu vosita oddiy sud qarorini navbatdagi instansiyada tekshirish bilan bir xil emas: uning predmeti qo‘llangan qonunning Konstitutsiyaga muvofiqligidir. Bunda muayyan ishni sudda ko‘rish tugallangan va sud himoyasining boshqa barcha vositalaridan foydalanilgan bo‘lishi lozim. Tarixiy nuqtayi nazardan, bu o‘zgarish shaxsni konstitutsiyaviy nazorat jarayoniga bevosita bog‘lash imkonini kengaytirdi; uning amaliy samarasi esa qabul qilinadigan shikoyatlar, qarorlarning mazmuni va ularning huquqni qo‘llashga ta’siri bilan aniqlanishi lozim.

2020-yil 22-iyundagi PF-6012-son farmon bilan Inson huquqlari bo‘yicha Milliy strategiya tasdiqlandi [9]. Hujjat qonunchilikni xalqaro majburiyatlarga muvofiqlashtirish, sud mustaqilligi, milliy institutlar faoliyati va monitoringni yagona dasturiy doirada ko‘rishni nazarda tutdi. Strategiyaning qabul qilinishi alohida tadbirlarni umumiy maqsadlar bilan bog‘lash imkonini beradi. Biroq unda vazifa mavjudligi uning bajarilganini bildirmaydi. Ilmiy baholashda mas’ul organ, muddat, ajratilgan resurs va yakuniy natija ajratib ko‘rsatilishi kerak. Ayniqsa hisobot tadbirlarini huquq egasining ahvolidagi o‘zgarish bilan tenglashtirmaslik zarur.

Ixtisoslashgan himoyada nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari muhim yo‘nalishga aylandi. 2021-yil 7-iyundagi O‘RQ-695-son qonun bilan tegishli BMT konvensiyasi ratifikatsiya qilindi; depozitariy ma’lumotida ratifikatsiya 28-iyun, xalqaro kuchga kirish esa 28-iyul 2021-yil deb ko‘rsatiladi [11; 12]. Bu bosqichlarni farqlash ichki huquqiy rozilik va xalqaro majburiyatning boshlanishini to‘g‘ri belgilashga yordam beradi. Konvensiyaviy yondashuvda himoya faqat yordam puli yoki tibbiy xizmat bilan cheklanmaydi. Binolar, axborot, ta’lim va mehnatdan teng foydalanishdagi to‘siqlarni bartaraf etish ham muhim baholash mezoniga aylanadi.

2023-yil 11-apreldagi O‘RQ-829-son qonun oilaviy zo‘ravonlik uchun ma’muriy va jinoiy javobgarlik normalarini kiritdi [14]. Ushbu huquqiy o‘zgarish oiladagi zo‘ravonlikni shaxsning daxlsizligi va xavfsizligiga qarshi huquqbuzarlik sifatida ko‘rish mexanizmini kuchaytirdi. Uning natijasi faqat javobgarlikka tortilganlar soniga tenglashtirilmasligi lozim. Jabrlanuvchining xavfsiz joyga kirishi, tibbiy va huquqiy yordam olishi, xabar bergani uchun tazyiqqa uchramasligi hamda zo‘ravonlikning takrorlanmasligi ham kuzatilishi kerak. Jinoyat yoki murojaatlar sonining ko‘payishi ayrim vaziyatlarda zo‘ravonlik ortganini emas, ilgari yashirin qolgan hodisalarning qayd etila boshlaganini bildirishi mumkin.

2023–2024-yillarni himoya mexanizmlarini konstitutsiyaviy mustahkamlash bosqichi sifatida ajratish mumkin. 2023-yil 30-aprel referendumida qabul qilingan yangi tahrir inson huquqlarining bevosita amal qilishi va huquqiy ta’sir choralarining mutanosibligini mustahkamladi. 55-modda sud himoyasi va zararni qoplash kafolatlarini, 56-modda milliy institutlarning himoya vositalarini to‘ldiruvchi o‘rnini belgiladi [16]. Muallif talqinicha, bu yondashuv mansabdor shaxsning qarorini faqat formal vakolat bilan emas, inson huquqiga ko‘rsatgan ta’siri orqali ham baholashni talab etadi.

2024-yil 15-noyabrdagi O‘RQ-1002-son qonun Ombudsman faoliyatining yangilangan huquqiy asosini belgiladi [17]. Qonunda parlament nazorati, yillik hisobot va qiynoqlarning oldini olish faoliyati o‘zaro bog‘langan. Bu yo‘nalishdagi tashrif va tekshiruvlar sud himoyasini almashtirmaydi, ammo buzilish haqida erta axborot olishga xizmat qilishi mumkin. Shaxsning yopiq muassasada saqlanishi murojaat erkinligini cheklashi ehtimoli borligi sababli maxfiy suhbat, xabar beruvchini himoya qilish va tavsiyalar ijrosini kuzatish amaliy ahamiyatga ega. Vakolatning kengayishi shu kafolatlarning ishlashi bilan tekshirilishi kerak.

Xalqaro monitoringda ikki dalil alohida ajraladi. Xalqaro mehnat tashkiloti 2021-yilgi paxta yig‘im-terimi bo‘yicha 11 ming suhbatga tayangan monitoringda qatnashchilarning 99 foizi ixtiyoriy ishlaganini qayd etdi va tizimli bolalar hamda majburiy mehnat bartaraf etilganini bildirdi. Shu manbada qariyb bir foiz ishtirokchi bevosita yoki his etilgan majburlashga duch kelgani ham ko‘rsatilgan [13]. Demak, “tizimli shakl tugatildi” xulosasi “alohida buzilish yo‘q” degani emas. BMTning 2024-yilgi axborotiga ko‘ra, universal davriy sharhning to‘rtinchi davrida O‘zbekiston 234 tavsiyadan 219 tasini qabul qilib, 15 tasini ma’lumot uchun qayd etgan [15]. Qabul qilish ulushi ijro foizini bildirmaydi.

MUHOKAMA

Manbalar qiyosi himoya tizimining rivojlanishi bir yo‘nalishli va barcha sohada bir xil tezlikdagi jarayon bo‘lmaganini ko‘rsatadi. Huquqiy institutlar ko‘payishi shaxsga qo‘shimcha murojaat yo‘llarini ochadi. Biroq ularning o‘zaro vakolati aniq bo‘lmasa, murojaatni idoralar o‘rtasida yuborish ko‘payib, asosiy muammo hal etilmasligi mumkin. Bizningcha, tizimning yetukligi tashkilotlar soni bilan emas, fuqaroga tushunarli vakolat taqsimoti va yakuniy qaror uchun javobgarlik bilan belgilanadi. Ombudsman tavsiyasi, Milliy markazning muvofiqlashtiruvchi hujjati va sudning majburiy qarori shu sababli bir xil statistik birlik sifatida sanalmasligi kerak.

BMT Inson huquqlari qo‘mitasining 2020-yilgi mulohazalarida samarali himoya vositalari, qiynoqlar haqidagi shikoyatlarni tekshirish, sud mustaqilligi hamda fikr bildirish va birlashish erkinligi bilan bog‘liq tavsiyalar berilgan [10, 4–5, 24–29, 38–49-bandlar]. Bu baholarni aynan tegishli davrga mansub deb o‘qish lozim; ular keyingi yillardagi holat o‘zgarmaganini avtomatik tasdiqlamaydi. Ayni paytda keyingi qonunning qabul qilinishi avvalgi tavsiya to‘liq bajarilganini ham isbotlamaydi. Ilmiy tahlil har bir tavsiya bo‘yicha huquqiy javob, ijro amaliyoti va huquq egasi olgan natijani alohida tekshirishni talab etadi.

Paxta sohasidagi monitoring natijasi tizimni baholash uchun foydali metodik misoldir. Unda tekshirilgan davr, faoliyat turi, respondentlar va o‘lchangan hodisa aniqlangan. Shu sababli bu natija aniq sohadagi siljishni ko‘rsatadi. Uni so‘z erkinligi, tergov sharoiti yoki barcha mehnat munosabatlariga yoyish metodologik xato bo‘ladi. Xuddi shuningdek, qabul qilingan qonunlar soni yoki o‘tkazilgan treninglar huquqning qay darajada tiklanganini bevosita o‘lchamaydi. O‘qitish tadbiri bilim oshishiga, bilim esa qaror amaliyotiga ta’sir qilganini ko‘rsatadigan qo‘shimcha dalil talab etiladi.

Samaradorlikni baholash uchun uch darajali ko‘rsatkichlar tizimi taklif qilamiz. Tuzilmaviy darajada institutning huquqiy vakolati, mustaqillik kafolatlari va resurslari o‘rganiladi. Jarayon darajasida murojaatni ko‘rish muddati, himoyachiga kirish, dalillarni tekshirish va qarorni asoslash sifati baholanadi. Natija darajasida buzilgan huquqning tiklanishi, kompensatsiya, qaror ijrosi va takroriy buzilish kuzatiladi. Ushbu darajalar orasidagi uzilish “qonunda bor, amalda ishlamaydi” degan umumiy ta’rifning qaysi bosqichga tegishli ekanini ko‘rsatadi. Bunday yondashuv davlat organi va jamoatchilik uchun ham tekshiriladigan hisobot mezonini yaratadi.

Amaliy jihatdan, murojaatlar statistikasi anonimlashtirilgan va hududlar bo‘yicha taqqoslanadigan shaklda e’lon qilinishi maqsadga muvofiq. Bunda takroriy murojaatlar, boshqa idoraga yuborilgan xatlar va huquq amalda tiklangan holatlar alohida ko‘rsatilishi kerak. Xalqaro tavsiyalar ijrosi bo‘yicha ochiq jadvalda mas’ul organ, boshlang‘ich holat, muddat va tasdiqlovchi natija berilishi mumkin. Ushbu takliflar tadqiqotda allaqachon joriy etilgan amaliyot sifatida emas, manbalar qiyosidan kelib chiqqan muallif tavsiyasi sifatida ilgari surilmoqda. Ochiqlik shaxsiy ma’lumotlar va jabrlanuvchi xavfsizligini ta’minlash bilan uyg‘unlashishi lozim.

Tadqiqotning chegarasi shundaki, rasmiy hujjatlar huquqiy tuzilmani aniq yoritadi, ammo har bir fuqaroning himoyadan foydalanish tajribasini ko‘rsatmaydi. Xalqaro kuzatuvlarning davri va metodikasi ham bir xil emas. Kelgusi tadqiqotda ma’muriy va jinoyat ishlari bo‘yicha qarorlarning tanlanma tahlili, himoya xarajatlari, advokatga kirish va ijro muddatlari o‘rganilishi kerak. Shuningdek, gender, nogironlik va hudud omillari bo‘yicha ajratilgan ma’lumotlar huquqiy vositaning mavjudligi bilan undan foydalanish imkoniyati orasidagi tafovutni aniqlashtiradi. Bunday dalilsiz butun tizimning samaradorligiga yagona raqamli baho berish asosli emas.

XULOSA

Mustaqillik davridagi rivojlanishni to‘rt bosqichga ajratish mumkin: 1991–1996-yillarda konstitutsiyaviy asos va dastlabki milliy institutlar yaratildi; 1997–2016-yillarda sud-protsessual kafolatlar kengaydi; 2017–2022-yillarda tashkiliy qayta qurish, strategik boshqaruv va ixtisoslashgan himoya rivojlandi; 2023–2024-yillarda bu mexanizmlarning konstitutsiyaviy hamda qonuniy asoslari yangilandi. Davrlashtirish mutlaq chegara emas, yetakchi institutsional o‘zgarishlarni tushuntiruvchi muallif modelidir. Oldingi bosqich vazifalari keyingi bosqichlarda ham davom etgan.

Tizimning asosiy xususiyati sud himoyasi, parlament nazorati, milliy muvofiqlashtirish va xalqaro monitoringning birgalikda shakllanganidir. Ularning vazifalari o‘zaro bog‘liq, ammo bir-birini almashtirmaydi. Tadqiqot qonuniy kafolat yaratilishi va individual ishda huquqning tiklanishini alohida baholash zarurligini asoslaydi. Keyingi rivojlanishning muhim mezoni yangi institutlar soni emas, mavjud vositalarning mustaqil ishlashi, ulardan teng foydalanish va qarorlarning ijro etilishidir. Shu mezonlar inson huquqlarini himoya qilish tarixini faqat hujjatlar tarixi sifatida emas, davlat va shaxs o‘rtasidagi huquqiy munosabatning amaliy rivojlanishi sifatida o‘rganish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN MANBALAR VA ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. 08.12.1992. Dastlabki tahrir, 13 va 44-moddalar.

2. United Nations Treaty Collection. International Covenant on Civil and Political Rights. Uzbekistan: Accession, 28 September 1995.

3. Oliy Majlisning Inson huquqlari bo‘yicha vakili. Ombudsman institutiga 30 yil: Toza va qulay atrof-muhit – inson huquqlarini ta’minlash kafolati. 27.02.2025.

4. Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Milliy markazini tuzish to‘g‘risida: Prezidentning 31.10.1996-yildagi PF-1611-son farmoni.

5. O‘zbekiston Respublikasida o‘lim jazosini bekor qilish to‘g‘risida: Prezidentning 01.08.2005-yildagi PF-3641-son farmoni.

6. Qamoqqa olishga sanksiya berish huquqi sudlarga o‘tkazilishi munosabati bilan ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida: 11.07.2007-yildagi O‘RQ-100-son qonun.

7. Sud tizimi tuzilmasini tubdan takomillashtirish va faoliyati samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida: Prezidentning 21.02.2017-yildagi PF-4966-son farmoni.

Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to‘g‘risida: 27.04.2021-yildagi O‘RQ-687-son Konstitutsiyaviy qonun. 2024-yil holatidagi tarixiy tahrir.

9. Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasining Milliy strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida: Prezidentning 22.06.2020-yildagi PF-6012-son farmoni.

10. UN Human Rights Committee. Concluding observations on the fifth periodic report of Uzbekistan. CCPR/C/UZB/CO/5. Geneva, 1 May 2020. 11 p.

11. OHCHR. UN Treaty Body Database. Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Uzbekistan treaty status.

12. Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiyani ratifikatsiya qilish haqida: 07.06.2021-yildagi O‘RQ-695-son qonun.

13. International Labour Organization. Uzbek cotton is free from systemic child labour and forced labour. 1 March 2022.

14. Xotin-qizlar va bolalar huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish tizimi yanada takomillashtirilishi munosabati bilan ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida: 11.04.2023-yildagi O‘RQ-829-son qonun.

15. United Nations in Uzbekistan. OHCHR organized the series of events on the 4th cycle Outcomes of the UPR of Uzbekistan. 26 April 2024.

16. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 30.04.2023. 20, 55 va 56-moddalar. 2024-yil holatidagi tahrir.

17. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo‘yicha vakili (ombudsman) to‘g‘risida: 15.11.2024-yildagi O‘RQ-1002-son qonun.

18. Комитет против пыток ООН. Заключительные замечания по пятому периодическому докладу Узбекистана. CAT/C/UZB/CO/5. 14 января 2020 г. Приняты 28 ноября 2019 г. Русская версия.

19. Ibrohimjon, M. (2022). BUGUNGI ZAMONDA DUNYODA IJTIMOIY PSIXOLOGIYANING O'RNI. *PEDAGOGS jurnali* , *13* (1), 77-79.